

Krystýnek, Jiří

Úvod

In: Krystýnek, Jiří. *Z dějin polsko-českých literárních vztahů : vlivy polské literatury a její recepce v českých zemích v letech 1914-1930*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1966, pp. 7-11

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119768>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ÚVOD

Zkoumání vlivů jedné literatury na druhou bylo v minulosti ještě zcela nedávne vážně zdiskreditováno jednak povrchní a jednostrannou látkovědou (tematologií), jednak mechanickou starou „vlivologií“, která leckdy velmi pracně a s úsilím hodným lepší věci shledávala podobnosti a shody, často náhodné, nepodstatné nebo jen zdánlivé, vytrhujíc je z celkového kontextu literárněhistorického i dobově společenského a nerespektujíc zpravidla ani třídní funkci skutečné nebo domnělé původní předlohy a kontrafaktu, někdy již zásadně od sebe rozdílnou.¹⁾

Existence vlivů cizí literatury nebo cizích literatur v každé národní literatuře je však nepochybná a prokazatelná a je nutno se jimi zabývat. Nikoliv ovšem za účelem jejich samoučelného shledávání a registrování, nýbrž proto, že vlivy jsou dokladem a ukazatelem vztahů, styků, zájmů, spojů a souvislostí různých kultur. Jejich výzkum tedy přispívá k poznání kulturní vzájemnosti národů, a to má v konkrétním případě kulturní vzájemnosti polsko-české eminentně politický význam. Přitom se někdy objeví i věci překvapující; ukáže se např., že i vlivy zdánlivě negativní mají kladnou stránku. Např. při vlivech polské dekadence na českou literaturu vystupovalo často do popředí uvědoměle zdůrazňované česko-polské bratrství, hluboký zájem o polské umění a dokonce i jasně projevené slovanství.

Na IV. mezinárodním sjezdu slavistů v Moskvě r. 1958, kde byla mimo jiné dovršena a nejvyšším slavistickým fórem schválena plná rehabilitace historicko-

1) Složitou problematiku literárních vlivů v marxistické komparatistice naznačil ve zkratce Frank Wollman v diskusní stati *Jednota obsahu a formy a umělecká struktura ve srovnávacím bádání slovesném* (Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, D 4, 1957, 5–14), kde napsal: „Celý komplex různorodých otázek a celých problémů, který se ukrývá pod mnohovýznamovým slovíčkem „vliv“, od podnětů, předloh atd. až k mnohotvárné interferenci vlivů a k skutečnému působení literatury na literaturu, autora na autora, knihy na knihu, v určitém smyslu čili „funkci“, jak se začíná zase nadužívat slova funkce, nemůže být ovšem objasněn bez zřetele k podmínkám politicko-sociálním a k tradicím různých literatur – krátce bez historické exegetiky. Stále se zde setkáváme s představou umělecké ideje a umělecké struktury, které se k sobě mají jako plán stavby a stavba sama; koncepce tvaru, jeho plán (často měněný při ztvárnění) a struktura hotového díla jsou věci velmi blízké, ale jejich rozdílnost se projevuje zejména při srovnávacím bádání a nutně vede ke gnoseologickým exkursům.“ (Str. 12–13.) Wollman zde rozhodně vystupuje proti tzv. honbě za vlivy (Einflußjägerei), zdůrazňuje nutnost vyšetření společenské situace a funkčnosti vlivů a upozorňuje na možnost srovnávat také podobnosti, vzniklé samostatně ze stejných sociálně-politických podmínek.

srovnávacího studia slovanských literatur,²⁾ upozornil V. M. Žirmunskij, jeden z nejvýznamnějších sovětských pokračovatelů komparatistické školy akademika A. N. Veselovského, na nutnost zabývat se při literárněvědném zkoumání také srovnáním stanovícím genetické svazky mezi literárními jevy na základě vzájemného kulturního působení, vlivů a výpůjček, podmíněných historickou blízkostí národů a předpoklady jejich společenského vývoje.³⁾ Žirmunskij toto srovnání stanovil jako čtvrtou kategorii základních postupů historicko-srovnávacího studia, když byl jako první kategorií označil srovnání prosté, zjišťující, zda vůbec jsou nějaké podobnosti nebo souvislosti, jako druhou srovnání historicko-typologické, objasňující podobnost jevů, geneticky mezi sebou nespojených, podobnými podmínkami společenského vývoje, a jako třetí srovnání historicko-genetické, zkoumající podobné jevy, které jsou výsledkem genetické příbuznosti a následujících historicky podmíněných rozdílů.⁴⁾

Hned na počátku svého referátu Žirmunskij vytkl hlavní nedostatky nesprávně chápané komparatistiky a zdůraznil, že hlavní příčinou nedůvěry k srovnávací literárněvědné metodě bylo „bezzásadové empirické zkoumání faktů literatury nebo folklóru na základě čistě vnější podobnosti, reálné nebo častěji domnělé, objasnění každé podobnosti mechanicky pojímaným vlivem bez nutného uvážení sociálně historických příčin toho vlivu, jeho místních historických podmínek a sociální transformace vypůjčených »vzorů«“⁵⁾

Oprávněnost stanoviska Žirmunského je jasná každému, kdo usiluje o marxistický přístup k literárněvědnému zkoumání. Pouhé mechanické vyšetření vnějších vlivů, odtržené od celé hospodářsko-politické a kulturní situace, nepřiblížející k složitě problematické literárním vztahů a styků a nerespektující rozhodný podíl domácí literární tradice, která je základem, z něhož každé umělecké dílo nutně a zákonitě vyrůstá, přiči se samým základním principům marxisticky orientované literární vědy.

Na těchto zásadách, vycházejících z literárněhistorických faktů, nezměnily nic podstatného ani další metodologické studie (např. Elsbergovy, Konradovy, Kravcovovy, Vinogradovovy aj.), posjezdové diskuse (např. diskuse o vztazích mezi literaturami v Institutě světové literatury A. M. Gorkého v lednu 1960) a konečně

2) Srov. zejména M. P. Aleksejev, *Slavjanskije literatury i ich rol v istorii mirovej kulturní*, Tezisy doklada, Moskva 1958; Frank Wollman, *Hlavní úkoly historicko-srovnávacího zkoumání slovanských literatur*, Slavia 27, 1958, 209–215; O. A. Deržavina, *Osnovnyje zadači sravnitelno-istoričeskogo izučeniija slavjanskich literatur*, Slavia 28, 1959, 55–57; P. G. Bogatyrev, *Nekotoryje zadači sravnitel'nogo izučeniija eposa slavjanskich narodov*, Moskva 1958; Emil Georgiev, *Roljata na mežduslavjanskite literaturni vrzki v sǎzđavaneto na novata bǎlgarska literatura*, Slavističen sbornik, tom II, Literaturoznanie i folklor, Sofija 1958, 1–40.

Souborné zhodnocení podal Frank Wollman v obšírné syntetické studii *Metodika srovnávací literární vědy slovanské na IV. mezinárodním sjezdu slavistů*, Slavia 28, 1959, 161–182.

3) V. M. Žirmunskij, *Epičeskoe tvorčestvo slavjanskich narodov i problemy sravnitel'nogo izučeniija eposa*, Moskva 1958, 7.

4) Srov. též Frank Wollman, *Metodika srovnávací literární vědy slovanské na IV. mezinárodním sjezdu slavistů*, Slavia 1959, 162; Radegast Parolek, *Do nové etapy ve vývoji slavistiky*, Nová mysl 1958, 1049–1050.

5) Žirmunskij, o. c., 6.

V podstatě stejné stanovisko zaujal již r. 1957, tedy ještě před Žirmunským, Wollman, když napsal: „Ze srovnávacího studia se stává matná vlivologie všude tam, kde se nepřiblíží k politicko-sociálním podmínkám a k domácí tradici.“ (*Zpolitizovaná komparatistika*, Slavia 26, 1957, 473.)

ani výsledky dalšího V. mezinárodního sjezdu slavistů v Sofii r. 1963. Znamenaly jen další jejich propracování, rozvedení, doplnění a zpřesnění.^{5a)}

Mluvím-li o tzv. vlivech, mám na mysli význam tohoto slova v nejširším rozsahu pojmu, jak jej v několika svých pracích vymezil W o l l m a n, nejvýstižněji v polemické protinacistické stati *Zpolitizovaná komparatistika* z r. 1957, kde praví:

„Podněty, předlohy, vlivy, působení, interference cizích vzorů, zpracování a svérázné osvojení, navázání na domácí tradici a obohacení domácí tradice z cizích vzorů, po kterých se sahá, vyžaduje-li toho politicko-sociální situace domácí literatury jako součásti národního a sociálního zápasu osvoboditelského u Slovanů – to je jen zběžně naznačená škála toho, co se ukrývá za tzv. vlivy!“⁶⁾

Proto se v mé práci objeví i mnoho zdánlivě podružných faktů a vztahů, nebude lze se vyhnout ani dosti hojnému tzv. kontaktovému materiálu; to všechno pomůže vystihnout a dokreslit atmosféru polsko-českých vztahů ve zkoumaném období a ukázat, jaké byly podmínky pro vliv nebo působení sousední literatury na literaturu naši, kdy, kde a za jakých okolností se vlivy objevují a uplatňují nebo proč se někdy nevykytly tam, kde bychom je za dané situace očekávali.

Širokým kontaktovému materiálem jsem se také snažil zabezpečit se před zachycením podobností a souvislostí nahodilých nebo nejistých. Jsem si vědom toho, že je to někdy i na úkor vlastního srovnávacího zkoumání, avšak bylo to nezbytné, má-li se práce stát solidním základem pro eventuální další bádání. Pokud jde o případy polských vlivů na české autory podružnějšího významu, jsou zkoumány proto, že tu jde o autory, u nichž spoje a souvislosti s Polskem a s polskou literaturou nemají charakter náhodný nebo jen příležitostný; jsou výsledkem hlubokého zájmu o Polsko, polský lid a polskou kulturu, někdy vyrůstají přímo z horoucího polonofilství a z dlouholeté práce na poli česko-polského sblížení (Svítil-Karník, Kvapil, Karásek, Černý-Rokyta aj.). Vliv může někdy jít oklikou (např. skrze překlad). Příkladem takového postupu je J. F. Karas, u něhož nejsou doloženy přímé styky s Polskem a který polské předlohy svých románů poznával pravděpodobně jenom z českých překladů.

Snažil jsem se omezit jenom na vlivy evidentní, nesporné a prokázané, a to i za cenu nebezpečí, že některý latentní případ polského vlivu v naší literatuře unikne zachycení. Jde o věci často velmi subtilní, těžko postřehnutelné a postižitelné. Podobné případy je těžké odkrýt a ještě obtížnější doložit, zejména když někteří autoři je zastírají, dovedně maskují nebo i přímo popírají.

Jak nesnadné a současně i labilní a choulostivé je vyšetření cizích vlivů v složité situaci bohatě rozvinuté české literatury na rozhraní dvou století, ukazuje např. studie Antonína P r o c h á z k y *K Jiráskovým počátkům literárním*, uveřejněná v dvacátých letech našeho století,⁷⁾ tedy v období, na které se převážně soustřeďuje i tato moje práce. V druhé části studie se autor zevrubně snaží doložit vliv Mickiewiczova *Pana Tadeáše* na Jiráskovu *Marylku* srovnáním řady analogických prvků a složek obou děl. Jeho vývody jsou napohled přesvědčivé a zdánlivě velmi dobře fundované, ale k článku jsou připojeny poznámky samého Aloise Jiráska, kde ro-

^{5a)} Srov. o tom zejména souborné referáty a metodologické stati Franka W o l l m a n a (*Posledový vývoj metodologie srovnávací literární vědy*, *Slavia* 29, 1960, 625–642; *Vztahy a působení mezi literaturami*, *Slavia* 30, 1961, 135–146; *Historickosrovnávací zkoumání slovanských literatur, výsledky a úkoly*, Čs. přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů, Praha 1963, ČSAV, 165–180; *Další propracování srovnávacích postupů*, *Slavia* 33, 1964, 204–231).

⁶⁾ *Slavia* 26, 1957, 473.

⁷⁾ *CMF* 15, 1929, 24–30, 115–124; zde zejména na stránkách 118–123.

manopisec sice přiznává, že Mickiewiczze četl, a to nejednou, že *Pan Tadeáš* mu byl a je obzvláště milý, ale potom bod za bodem vyvrací pracně snesené Procházkovy doklady a přímo uvádí, odkud vzal ten nebo onen fakt nebo motiv, o němž se Procházka domnívá, že je z *Pana Tadeáše*.⁸⁾ A tak se na základě vlastního autorkova rozboru a vysvětlení ukazuje, že Jirásek kromě motto k XIV. kapitole *Maryly* z *Pana Tadeáše* přímo nepřejal nic.

Konfrontace uvedené srovnávací studie o vlivech s vyjádřením samotného autora nabádá k nejvyšší obezřetlosti při zjišťování vlivů vůbec. Byly-li zde nějaké vlivy, byly pravděpodobně nevědomé, což ostatně Jirásek připouští, když podotýká, že „leccos z jeho (tj. *Pana Tadeáše*) ovduši možná vycítit v »Maryle«“. (L. c., 123.)

Jak ostatně už naznačeno v předmluvě, vyšetření jednotlivých vlivů není v mé práci cílem, nýbrž pouze prostředkem, a to někdy jen prostředkem ryze ilustračního charakteru, když jde o autory významu podružného.

Cílem práce bude především zjištění, jaký byl celkový vztah české literatury k polské ve zkoumaném období, přičemž mám na mysli českou literaturu především jako složku receptivní; zaměřuji se tedy na to, co se z polské literatury u nás přijímalo a jak se to přijímalo, co z polské literatury soudobé nebo starší na českou literaturu působilo.

Proto jsem do práce zařadil též kapitolu o českých překladech z polské umělecké literatury ve zkoumaném časovém úseku jako kapitolu pomocnou, abych naznačil, co v té době z polské literatury k nám pronikalo a jak to bylo přijímáno. Nešlo mi přitom přirozeně o zevrubný rozbor českých překladů z polštiny ani o jejich hodnocení nebo vzájemné srovnávání, to by zcela vybočilo z rámce mé práce; šlo mi jen o to, abych vyšetřil, co se v té době k překladům z polské literatury vybíralo a proč se to vybíralo, co bylo, tehdy českému čtenářstvu dostupné, co u něho nacházelo největší ohlas a vzbuzovalo největší zájem.

Sám výběr překladů není ovšem jediným směrodatným ukazatelem pro zkoumání vlivů. Čeští spisovatelé, přicházející zde v úvahu, poznávali většinou polskou literaturu v originále. Čeští čtenáři však byli odkázáni téměř výlučně jen na překlady, zejména v době meziválečné, kdy negativní postoj oficiálních polských míst k výměně kulturních statků mezi Polskem a Československem ztížil přísun původní polské literatury k nám natolik, že polské knihy v originále bylo u nás možno získat jen velmi nesnadno, mnohem nesnadněji než např. knihy německé, francouzské nebo anglické. Z toho důvodu má průzkum českých překladů z polštiny v meziválečné době také nemalý význam literárněhistorický; ukáže, co bylo tehdy českému čtenáři prakticky dostupné. Překlady z polské literatury v meziválečném dvacetiletí jsou tak ve zvýšené míře ukazateli zájmu o polskou literaturu a zprostředkovateli jejich uměleckých hodnot. Jejich přehled – stejně jako jiné partie práce s převahou kontaktového materiálu – má mimo jiné za účel připravit půdu pro eventuelní další bádání a detailnější srovnání, které si vyžádá ještě dosti úsilí.

Magnuszewského kniha ukázala názorně, že není možné obsáhnout v jediné práci plnou šíři vzájemných vztahů dvou literatur v období tak složitém, jako je rozhraní 19. a 20. století v historii polské a české literatury. V období válečném a poválečném, kdy mocně vzvednutá vlna polských vlivů na českou literaturu z let devadesátých a z prvního desetiletí nového století citelně ochabuje a rozděluje se na několik celkem dobře sledovatelných pramenů, je badatelský úkol již značně snadnější.

Snažil jsem se postihnout vlivy a působení polské literatury na českou ve všech

⁸⁾ Srov. o tom zevrubněji dále v kapitole *Polské vlivy v české historické próze*.

literárních odvětvích, tedy i v těch, jimž *Magnuszewski* pozornost nevěnoval. *Magnuszewski*, přestože sledoval polsko-české vztahy na konci 19. a na počátku 20. století místy dosti hluboko až do dvacátých let, omezil se převážně jen na jednu větev těchto vztahů a podstatnou část své práce věnoval pouze vztahům dvou polských literátů, *Zenona Przesmyckiego-Miriama* a *Stanisława Przybyszewského*, k české literatuře a k českému prostředí vůbec. Ostatního se dotkl jen zběžně a zcela mu z průzkumu vypadli polští kritičtí realisté (tzv. pozitivisté). V tom ohledu bude práce *Magnuszewského* vyžadovat podstatného doplnění ve speciálních pracích dalších. Průzkum polsko-českých vztahů v období kritického realismu bude nepochybně úkolem pro celou badatelskou generaci. Některé materiálové práce, např. *J. Śliżińskiego*, připravují tomu již cestu.

Vlastnímu pojednání o polských vlivech ve zkoumaném období předesílám celkový stručný historický přehled o polsko-českých literárních vztazích v minulosti, o základní dynamice a problematice těchto vztahů v průběhu často značně odlišného historického vývoje obou sousedních národů, doplňuji jej upozorněním na základní dosavadní literaturu předmětu⁹⁾ a také samo pojednání stále navazují na situaci z let devadesátých, protože převážná část polských vlivů za první světové války i v letech dvacátých je jen pokračováním toho, co tu bylo již v letech devadesátých a co ve formě většinou oslabené, ale ve své podstatě nezměněné přešlo přes světovou válku až do prvního období poválečného.

Sleduji tím hlavně dvojí cíl:

1. ukázat, jak situace v polsko-českých kulturních vztazích za války a po válce logicky a zákonitě navazuje na starší vývoj, v jakém poměru je k tomuto vývoji a do jaké míry je ovlivňována i současnými hospodářsko-politickými a kulturními poměry a ideologickými proudy;

2. podat v obrysu náčrt polsko-českých kulturních vztahů v celém historickém procesu tisíciletého soužití dvou spolu sousedících slovanských národů, aby vyniklo, jak se měnily základní tendence, dynamika a intenzita těchto vztahů podle politicko-sociálních podmínek i aktuálních kulturních potřeb jedné nebo druhé literatury.

Bez tohoto historického zarámcování by se samo pojednání o polských vlivech v české literatuře doby nedávno minulé nezbytně muselo jevit zkresleně, kuse a zkomoleně; celý systém vztahů, viděný takto izolovaně jen v úzkém časovém výseku doby ne právě příznivé pro vzájemné styky a vztahy, podával by falešný obraz polsko-české kulturní vzájemnosti, odtržený násilně od jejích hlubokých životodárných kořenů, z nichž vyrůstala v různých modifikacích a formách, někdy i silně oslabená, živořící a dušená nepřízní vládnoucích tříd svých národů, ale nezničitelná a věčně živá, tak jako je nezničitelný a věčně živý bratrský svazek polského a českého pracujícího lidu.

⁹⁾ Publikace, neuvedené přímo v úvodní kapitole o polsko-českých vztazích, jsou zařaděny do soupisu literatury na konci práce.